

BRIGITA BALČIŪNAITĖ

Kražių jėzuitų kolegijos mokytojų bendruomenė 1616–1773 metais: mokytojavimo patirtis jėzuitų biografijose

ANOTACIJA. Straipsnio objektas – Kražių jėzuitų kolegijos mokytojų personalas, dėstęs kolegijoje 1616–1773 m. Tekste pirmiausia aptariama kolegijos mokymo programa bei jos kaita ir programoje egzistavę skirtumai, palyginti su kitomis jėzuitų mokyklomis. Kita straipsnio dalis skirta kolegijos mokytojų personalo, tiksliau – jo skaičiaus, kilmės, pedagoginės praktikos atlikimo bei po jos ėjusios tolesnės veiklos – analizei. Nors Kražių kolegija ir atitiko bendrąjį koleginio ugdymo standartą, šiai mokyklai bei joje dirbusiam mokytojų personalui būdingi ir saviti bruožai. Jėzuitų biografijos liudija, jog daliai vienuolių pedagoginė praktika tebuvo vienas iš jėzuitiškos formacijos etapų (tik kelerius metus atidėstant filosofijos, teologijos kursus), o kiti visą savo gyvenimą paskyrė mokytojavimui. Biografijose išvelgiami tam tikri nukrypimai nuo įprastos vienuolinės formacijos etapų įveikimo tvarkos leidžia manyti, jog, nepaisant vienuolijos viduje egzistavusių standartizuotų veiklos modelių, jėzuitų gyvenimus veikė ir visos provincijos poreikiai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: jėzuitai; Kražiai; Žemaitija; Kražių jėzuitų kolegija; jėzuitų pedagoginė praktika.

1570 m. įsikūrę Vilniuje, netrukus jėzuitai pradėti atkakliai kviešti į Žemaitiją. Po netrumpų svarstymų 1609 m. Kražiuose buvo įsteigta misija¹, 1614 m. –

¹ Misija – mažiausi jėzuitų namai, pavaldūs kuriai nors kolegijai, kuriuose gyvenantys jėzuitai užsiima sielovados darbu.

rezidencija², o 1616–1773 m. čia veikė kolegija³. Jėzuitų mokymo sistema, tam tikri Kražių jėzuitų kolegijos veiklos aspektai jau yra gana išsamiai tyrinėti⁴, o šiame straipsnyje didžiausias dėmesys yra skiriamas kolegijoje gyvenusių ir besidarbavusių jėzuitų bendruomenei, tiksliau – mokytojams, ir pateikiama vienos, ne pačios didžiausios ir gausiausios Lietuvos jėzuitų provincijoje, kolegijos pedagogų personalo analizė. Pagrindinis klausimas atliekant šios bendruomenės tyrimą – ar mokytojų bendruomenei, kolegijos mokymo programai būdingas tam tikras savitumas, išskirtiniai bruožai, ar kolegija visiškai atitiko bendrąjį jėzuitiško lavinimo modelį? Pirmiausia straipsnyje pristatoma Kražių kolegijos mokymo programa, t. y. nuolatinės klasės ir pavieniai, su pertraukomis dėstyti kursai pačių jėzuitų scholastikams⁵. Siekiant atskleisti pedagogų skyrimo praktiką bei galimus jos modelius, išsamiau aptariama, koku savo vienuolinės formacijos etapu jėzuitai būdavo paskiriami dėstyti, kokias disciplinas dėstė tėvai⁶, o kokias – magistras⁷. Remiantis Kražių kolegijos gyventojų sąrašais – trumpai-

² Rezidencija – nedideli jėzuitų namai, kuriuose gyvenantys jėzuitai užsiima sielovados darbu, kartais prie rezidencijos veikia dalis mokyklos klasių.

³ Kolegija – jėzuitų namai, prie kurių veikia mokykla.

⁴ Apie jėzuitų mokymo sistemą: Ludwik Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej: Początki Akademii Wileńskiej, 1570–1599*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1984; Idem, *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1983; Idem, *Próby odnowy Akademii Wileńskiej po klęskach Potopu i okres kryzysu 1655–1730*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1987; Idem, *Odrodzenie Akademii Wileńskiej, 1730–1773*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1990; Alfredas Bumblauskas [et al.], *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*: kolektyvinė monografija, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012; Kazimierz Puchowski, *Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej, 1565–1773*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1999; Bronisław Natoński, „Szkolnictwo jezuickie w Polsce w dobie Kontrreformacji“, in: *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 1994, p. 29–58.

Apie Kražių jėzuitų kolegiją ir tam tikrus jos veiklos aspektus: *Kražiai*, redakcinė kolegija: Antanas Tyla [et al.], Vilnius–Kaunas: XXI amžius, 1993, p. 243–258; Libertas Klimka, „Apie tiksluosius mokslus Kražių kolegijoje“, in: *ibid.*, p. 54–61; Jūratė Kuzmaitė (Kiaupienė), „Kražių jėzuitų kolegijos žemėvalda XVII–XVIII a.“, in: *Lietuvos istorijos metraštis* (1976), Vilnius: Mokslas, 1977, p. 5–16; Mintautas Čiurinskas, „Kražių jėzuitų *Summariola vitae* (Nekrologai, 1665–1732) – Lietuvos provincijos jėzuitų kasdienybės ir istorijos veidrodys“, in: *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, sudarė Neringa Markauskaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012, p. 149–158 ir kt.

⁵ Scholastikas – atlikęs noviciatą (naujokyną) ir filosofiją ar teologiją studijuojantis arba pedagoginę praktiką atliekantis jėzuitas, siekiantis kunigo šventimų.

⁶ Tėvas – kunigo šventimus turintis jėzuitas.

⁷ Magistras – jėzuitas scholastikas, atliekantis pedagoginę praktiką.

siais katalogais, apžvelgiamos pedagogų skaičiaus kaitos kolegijoje tendencijos. Taip pat aptariama, kiek metų jėzuitai skirdavo mokytojavimui humanitarinėse klasėse ar to paties konkretaus kurso dėstymui ir kokia buvo Kražių kolegijos mokytojų kilmė, rotacija bei tolimesnės vienuolinės formacijos bruožai. Visi šie tyrimo aspektai leis pamatyti, kiek Kražių kolegija atitiko bendrąją Jėzaus Draugijos tvarką ir kokie išskirtiniai bruožai jai būdingi.

Kražių kolegijos mokytojų bendruomenės analizė atlikta remiantis Lietuvos jėzuitų provincijos personalijų kartoteka, sudaryta Pauliaus Rabikausko SJ⁸, ir trumpaisiais katalogais (*Catalogi Breves*)⁹. Pagrindinis šaltinis analizuojant kolegijos mokymo programą bei personalo skaičiaus dinamiką – trumpieji katalogai. Taip pat šių katalogų duomenimis buvo sudarytas Kražiuose dėčiusių jėzuitų sąrašas, kurį sudaro 454 asmenys, beveik visų jų biografinius duomenis galima rasti kartotekoje (tik apie 13 asmenų kartotekoje beveik nėra informacijos¹⁰). Biogramose pateikti tikslūs faktai apie kiekvieno Kražių kolegijos mokytojo gyvenimą ir veiklą (studijas, dėstymą, kitą darbą) nuo įstojimo į jėzuitų noviciatą (naujokyną) iki mirties ar išstojimo iš vienuolijos, kartu nurodant, kokias kalbas jis mokėjo, iš kur kilęs ir pan., leidžia atlikti visos mokytojų bendruomenės gyvenimo ir veiklos bruožų analizę.

KLASIKINĖS HUMANITARINĖS STUDIJOS KRAŽIŲ KOLEGIJOJE

Jėzuitų pedagoginė veikla Kražiuose atitiko bendrąjį standartinį jėzuitiško koleginio švietimo modelį – studijų branduolį sudarė 5 klasių humanitarinės studijos: pradinė – infima, gramatika, sintaksė, poetika ir retorika. Tiesa,

⁸ Lietuvos jėzuitų provincijos personalijų kartoteka. Saugoma Vilniaus jėzuitų namuose, Pauliaus Rabikausko fonde. Toliau išnašose nurodoma: P. R. kartoteka.

⁹ *Catalogi breves*, Vilniaus jėzuitų namų archyvas [fotokopijos iš ARSI – *Archivum Romanum Societatis Iesu*], Pauliaus Rabikausko fondas (1609/1610–1754/1755 m. katalogai), Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Retų spaudinių skyrius (1751/1752–1754/1755, 1756/1757, 1770/1771, 1773/1774 m. katalogai), Liudo Jovaišos asmeninis archyvas [fotokopijos iš ARSI] (1763/1764, 1766/1767, 1769/1770, 1771/1772 m. katalogai), Vilniaus universiteto biblioteka, Retų spaudinių skyrius (1768/1769, 1772/1773 m. katalogai). Toliau išnašose nurodoma: *Catalogi breves* ir metai.

¹⁰ Trūkstant informacijos, naudotasi *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*, oprac. Ludwik Grzebień SJ, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2004.

Vilniaus akademijoje šis modelis buvo pakoreguotas 1616 m., studijas pračius nuo 5 iki 7 metų (infima, dvi klasės gramatikos, dvi klasės sintaksės, poetika ir retorika)¹¹, tačiau Kražiuose gramatikos kursas vos keletą metų dėstytas dvejus, trejus mokslo metus, o sintaksė niekada nebuvo dėstoma ilgiau nei metus, taigi įprastai mokslas Kražiuose trukdavo penkerius metus.

1616 m. kolegijoje buvo atidaryta pirmoji – gramatikos – klasė, šį kursą dėstė lektorius Jonas Kochas¹² (Joannes Koch), beje, pats nelengvu keliu tapęs jėzuitu: kartą atvykęs į Dorpatą (Tartu) pas dėdę, čia susidomėjo katalikybe, susižavėjo išgirstu jėzuito pamokslu ir nepaisydamas dėdės priešinimosi įstojo į jėzuitų noviciatą, vėliau – į Dorpato kunigų seminariją ir visą likusį gyvenimą sėkmingai darbavosi jėzuitų gretose (tiesa, pedagoginio darbo, išskyrus vienus metus Kražiuose, daugiau nebedirbo)¹³. Iki XVII a. 8 deš. gramatikos dėstymas kolegijoje buvo ganėtinai nepastovus: ši klasė kolegijos veiklos pradžioje kartais būdavo suskaidoma į kelias klases (*prima*, *secunda*, *tertia*), o 1663 m. buvo išskirta į žemesniąją (*minor*) ir aukštesniąją (*maior*) klases, tačiau netrukus grįžta prie įprastos tvarkos, egzistavusios iki pat kolegijos uždarymo, t. y. prie vienos gramatikos klasės ir vieno mokytojo.

Po metų, 1617-aisiais, kolegijoje atidarytos dar trys naujos klasės: infimos, sintaksės ir poetikos. Infimos kursą ir gramatiką tuo metu ėmė dėstyti Mykolas Ginkevičius (Michael Ginkiewicz), o sintaksę ir poetiką – Motiejus Kazimieras Sarbievijus (Mathias Casimirus Sarbiewski). Tiesa, trumpųjų katalogų duomenimis, nurodoma, jog 1623–1629 m. Kražiuose dėstoma tik gramatika, o įrašų apie infimą nelieta, kataloguose jie vėl atsiranda 1630 m. ir yra matomi iki pat 1773-ųjų, taigi galbūt tai tik apibrėžties klausimas, netikslumas? Minėtus keturis kursus dėstydavo du magistrai – toks negausus mokytojų personalas kolegijoje dirbo iki 1638 m.¹⁴, kai visose keturiose klasėse ėmė dėstyti atskiri mokytojai.

1641 m. įvedama retorikos klasė (dėst. Kazimieras Kojalavičius (Casimirus Koialowicz))¹⁵ – būtent šiais metais Kražių kolegijoje atsiranda visos 5 koleginių studijų pagrindą sudarančios klasės. Retoriką iki pat kolegijos uždarymo

¹¹ Alfredas Bumblauskas [et al.], *op. cit.*, p. 194.

¹² *Catalogi breves*, 1616.

¹³ P. R. kartoteka.

¹⁴ *Catalogi breves*, 1617–1638.

¹⁵ *Catalogi breves*, 1641.

beveik visada dėstydavo tėvas, kuris dažniausiai būdavo ir studentų brolių, kartais – studijų, bibliotekos prefektas, kitaip tariant, jo veikla aprėpdavo ne tik dėstymą, bet ir kitus, su mokymo procesu susijusius, reikalus. Su retomis išimtimis retoriką Kražiuose kartais dėstydavo ir jėzuitas scholastikas, pavyzdžiui, dėl siautusiai maro, stingant personalo 1710–1711 mokslo metais Mykolas Rudnickis (Michael Rudnicki), o 1711–1712 m. m. Jonas Požeckis (Joannes Porzecki) kolegijoje dėstė ir poetiką, ir retoriką¹⁶.

Nors iki tol įprastai pirmosiose keturiose klasėse dėstydavo jėzuitų scholastikai, XVII a. vid. kolegijoje sumažėjus magistrų skaičiui beveik visas klases perėmė tėvai (dėstė vos vienas kitas scholastikas), pavyzdžiui, 1647–1648 m. m. keturiose iš penkių klasių dėstė tėvai (tik infima buvo patikėta scholastikui), 1658–1659 m. m. viską dėstė tik tėvai¹⁷. Pastebėtina, jog tais atvejais, kai į dėstymo procesą aktyviau būdavo įtraukiami tėvai, jie dažniau dėstydavo sintaksės ir retorikos klasėse, scholastikams išimtinai buvo paliekami infimos bei gramatikos kursai, rečiau – poetikos. Tačiau maždaug nuo XVII a. 8 deš. nusistovėjo aiški vidinė tvarka: scholastikai dėsto infimos, gramatikos, poetikos ir sintaksės kursus, o retoriką dėsto tėvai (šalia kitų savo pareigų), taigi kolegijoje per visą jos gyvavimo laikotarpį dažniausiai dėstydavo 4 magistrai ir, kaip dar bus aptarta, bent 2 tėvai.

Kaip ir į kitas jėzuitų kolegijas, taip ir į Kražius mokyti atvykdavo nevienodų gebėjimų ir pasirengimo mokiniai. Vilniaus akademijai jau nuo 1614 m. buvo rekomenduojama¹⁸ (vėliau – pakartotinai liepiama, griežtai įspėjama¹⁹) skirti pažangesnius ir prastesnius mokinius. Kražių jėzuitai tokios praktikos ėmė laikytis nuo 1763 m., kai infimos kursas kasmet buvo dalijamas į dvi dalis – aukštesnįjį ir žemesnįjį²⁰. Šiuo laikotarpiu kolegijos gyventojų skaičius²¹, taip pat magistrų skaičius²², buvo didžiausi per visą

¹⁶ *Catalogi breves*, 1710–1712.

¹⁷ *Catalogi breves*, 1647–1659.

¹⁸ 1614 m. gegužės 5 d. vizitatoriaus Jono Argento memorialas, in: *Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*, sudarė Eugenija Ulčinaitė ir Algirdas Šidlauskas, Vilnius: Mokslas, 1987, p. 190.

¹⁹ 1725 m. gegužės 1 d. Vladislavo Daukšos memorialas, in: *ibid.*, p. 270.

²⁰ Remiantis trumpaisiais katalogais, jau minėtas gramatikos kurso skaidymas Kražiuose nevyko taip nuosekliai kaip infimos.

²¹ Vidutiniškai 41 jėzuitas; įprastai gyvendavo 25–30.

²² 6 magistrai; įprastai – 4.

kolegijos veiklos laikotarpi²³. Visos paminėtos 5 klasės (1763–1773 m. – 6) nuolat veikė kolegijoje iki pat 1773 m., išskyrus kelis kolegijai (ir visai šaliai) neramius laikotarpus.

MOKYMO SISTEMOS KAITA

XVIII a. vid. jėzuitų mokslo įstaigose mokymas buvo reformuotas, mat plačiojoje visuomenėje vis garsiau imta kalbėti, kad iki tol egzistavusi jėzuitiška lavinimo sistema jau nebeatitinka laikmečio realijų: iš filosofijos kurso buvo galutinai išskirti tikslieji mokslai (fizika, matematika, mechanika), taip pat – praktiniai kursai (architektūra, kartografija, geodezija), imta mokyti kalbų, pasaulio pažinimo disciplinų²⁴.

Kražių kolegijos trumpųjų katalogų duomenimis, 1756–1757 m. m. kolegijoje pirmą kartą minimas atskiras nuo filosofijos, skirtos jėzuitų scholastikams, matematikos kursas, kurį kolegijoje dėstė tėvas Stanislovas Jurevičius (Stanislaus Jurewicz). Vilniuje matematikos kursas nuo filosofijos atskiriamas kiek anksčiau – Tomo Žebrausko (Thomas Żebrowski) pastangomis tai įvyko 1752 m.²⁵ XVIII a. II p. Kražių kolegijoje atsiranda ir atskiras nuo matematikos geometrijos kursas, kurį 1763–1764 m. m. dėstė tas pats minėtasis Jurevičius²⁶, tačiau veikiausiai dėl to, kad trumpuosiuose kataloguose dėstytojų disciplinų formulotės pateikiamos nenuosekliai, taip pat dėl menkesnio reformų intensyvumo ir pasiruošimo lygio sunku tiksliai apibūdinti tikslųjų mokslų atsiskyrimo nuo senųjų disciplinų situaciją Kražių kolegijoje.

Kalbant apie pasaulio pažinimo mokslus, XVIII a. vid. trumpuosiuose kataloguose matome, jog 1749 m. Kražiuose dirbo retorikos, istorijos ir geografijos profesorius²⁷ tėvas Jonas Karnilovskis (Joannes Karnilowski), 1751 m. – reto-

²³ *Catalogi breves, 1763–1773.*

²⁴ Rasa Butvilaitė, „Architektūros mokymas Kražiuose XVII–XIX a. I pusėje“, in: *Vilniaus dailės akademijos darbai*, t. 36: *Kražiai amžių sandūroje*, sudarė Juozapas Girdzijauskas, Aistė Virbickaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 21–31.

²⁵ Alfredas Bumblauskas [et al.], *op. cit.*, p. 297.

²⁶ *Catalogi breves, 1756–1757, 1763–1764*, P. R. kartoteka.

²⁷ Kalbant apie jėzuitų mokymo procesą, vartojami tik du pedagoginiai vardai – profesorius (dėstytojas) ir magistras (jėzuitas scholastikas, atliekantis pedagoginę praktiką).

rikos, istorijos ir graikų k. profesorius tėvas Antanas Daniševskis (Antonius Daniszewski), 1752 m. – retorikos ir istorijos profesorius tėvas Grigalius Tamoševičius (Georgius Tomaszewicz) ir kt. Nors Kražiuose iki pat kolegijos likvidavimo istorija buvo nuolatinis kursas, tačiau ji taip ir nebuvo visiškai atskirta nuo retorikos – kuris nors tėvas dėstydavo ir retoriką, ir istoriją²⁸ (jis, beje, dažniausiai taip pat būdavo jėzuitų namų istorijos rašytojas). Geografija kaip atskira dėstomoji disciplina Kražiuose šaltiniuose buvo paminėta vos vienus mokslo metus (1749–1750 m. m.)²⁹, tačiau manytina, jog vėliau jos dėstymas nebuvo nutrauktas, o greičiausiai tik įtrauktas į istorijos kurso programą. Taigi nors vėliau ir ne taip intensyviai kaip kitur (pavyzdžiui, Vilniaus akademijoje 1741 m. klausyti istorijos paskaitų tapo privaloma, panašiu laiku pradėta dėstyti ir geografija³⁰), mokymo programa Kražiuose vis dėlto buvo papildyta naujomis pasaulio pažinimo disciplinomis.

Į naująją mokymo programą Kražių kolegijoje buvo įtrauktos ir modernios kalbos: 1751 m. scholastikas Petras Laskis (Petrus Laschki) pradėjo dėstyti vokiečių kalbą (kuri buvo su pertrūkiais dėstoma iki pat kolegijos uždarymo), 1770–1773 m. prancūzų kalbą kolegijoje dėstė tėvas Antanas Polcas (Antonius Poltz). (Vilniuje pirmiau buvo pradėta dėstyti prancūzų kalbą (nuo 1730 m.), o vokiečių – tik nuo 1740 m.³¹) Kražiuose per vienus mokslo metus būdavo dėstoma tik viena modernioji kalba, išskyrus 1770–1771 m. m., kai dėstytos ir prancūzų, ir vokiečių kalbos³², tačiau tai – išimtinis atvejis. Taigi studijos Kražiuose, kaip ir kitose jėzuitų mokymo įstaigose, XVIII a. vid. taip pat buvo modernizuotos bei aktualizuotos, remiantis to meto realijomis bei moderniojo mokslo pasiekimais, tačiau reformų mastas ten nebuvo toks didelis kaip, pavyzdžiui, Vilniaus akademijoje.

²⁸ Retorikos ir istorijos profesoriai Vilniaus akademijoje minimi nuo 1750 m. (Alfredas Bumbauskas [et al.], *op. cit.*, p. 252).

²⁹ *Catalogi breves*, 1749–1752.

³⁰ Paulius Rabikauskas, „Vilniaus akademija“, in: *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 327–328.

³¹ Ludwik Piechnik, *Odrodzenie Akademii Wileńskiej, 1730–1773*, p. 214.

³² *Catalogi breves*, 1751–1771.

1633 m. Kražiuose pradėdamas dėstyti kazuistikos kursas – sutrumpintas 1–2 metų trukmės praktinės teologijos kursas³³. Šio kurso klausydavo tie jėzuitų scholastikai ir / ar Žemaičių vyskupijos seminaristai (Kražiuose maždaug nuo 1620 m. iki XVIII a. vid. su pertrūkiais veikė kunigų seminarija), kurie nepajėgdavo pakankamai gerai įsisavinti scholastinės teologijos kurso, tačiau jie būdavo parengiami kvalifikuotai išnagrinėti išpažinčių metu pasitaikančius keblius atvejus (vad. kazusus). Tokie jėzuitai galėjo duoti dvasinio koadjutoriaus įžadus ir darbuotis kaip sielovadininkai arba namų administratoriai³⁴. Minėtaisiais 1633 m. praktinės teologijos kurso, kurį dėstė tėvas Jonas Kirsstenas (Joannes Kirszten, Kirstein), pradėjo klausytis 4 studentai. Šis įprastai 2 metų trukmės kursas Kražiuose tėvų jėzuitų su pertraukomis buvo skaitomas nuo 1633 m. iki 1726 m., vidutiniškai klausytojų skaičius svyravo nuo 2 iki 7. Kazuistikos studentų skaičius Kražiuose buvo gerokai mažesnis nei kitose kolegijose, plg. Vilniuje 1636 m. – 29, 1638 m. – 25, 1641 m. – 17, 1642 m. – 20 studentų, Branieve – po 12 1641–1642 m.³⁵, o Kražiuose – 1636 m. – 3, 1638 m. – 4, 1641 m. – 3, 1642 m. – 6 studentai; dėl to manytina, jog Kražių kolegija nusileido kitoms kolegijoms ir kitų disciplinų studentų skaičiumi.

1654–1773 m. Kražiuose dėstytas trejų metų trukmės filosofijos kursas, taip pat skirtas patiems jėzuitams lavinti, kurį sudarė logika, fizika ir metafizika, vidutiniškai šio kurso klausydavo 6 studentai. Jėzuitų studijų branduolį sudaręs ketverių metų trukmės teologijos kursas Kražiuose nebuvo dėstomas – čia pedagoginę praktiką atlikę jėzuitai teologiją dažniausiai studijuodavo Vilniaus akademijoje.

Kartais po noviciato, prieš pradėdant dėstyti, metams (retais atvejais – ir dviem) jėzuitas būdavo nukreipiamas studijuoti retorikos, dėl to 1670–1715 m. kolegijoje su pertrūkiais taip pat buvo studijuojama arba kartojama retorika (vidutiniškai 7–8 jėzuitų studentai, vad. retoriai).

³³ Šiame poskyryje, pateikiant konkrečių kursų dėstyto metus bei juos klausiusių studentų skaičius, remtasi trumpaisiais katalogais.

³⁴ Liudas Jovaiša, „Ypatingoji provincijolo knyga“: XVII a. pirmosios pusės liudijimas apie Lietuvos jėzuitų studijas ir vienuolinę formaciją“, in: *Ypatingoji provincijolo knyga*, parengė, transliteravo ir iš lotynų k. vertė Irena Katilienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 10.

³⁵ Ludwik Piechnik, *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655*, p. 59–60.

Išanalizavus visų Kražių kolegijoje dirbusių mokytojų biografijas, didžiausią dėmesį skiriant vienuolinės formacijos etapams bei jų įveikimo sekai, pastebėtini tipiški jėzuitiškos formacijos bruožai. Minėtasis tipiškumas iškalbingas, mat leidžia pamatyti du dažniausius jėzuitų pedagoginės praktikos modelius. Dažnai jėzuitai būdavo paskiriami pirmą kartą dėstyti tik baigę noviciatą, t. y. įprastai po dvejų metų nuo įstojimo į ordiną, būdami vidutiniškai 20–22 m. amžiaus (Kražių kolegijos mokytojų atveju – daugiau nei pusė scholastikų pradėjo dėstyti po noviciato ir – jei studijavo – po retorikos kurso). Tiesa, nors dėstytos disciplinos kartais skirdavosi, vis dėlto didžioji dalis scholastikų 1–2 metus dėstydamo pradinėse klasėse (infimos, gramatikos), bet daug rečiau – aukštesnėse klasėse (poetikos, sintaksės) – dažniau šiose klasėse dėstydamo jėzuitai, jau išklausę trimetį filosofijos kursą. Kitas egzistavęs dėstytojų skyrimo praktikos modelis buvo toks, kad jėzuitas pradėdavo dėstyti praktiką pabaigęs trejų metų trukmės filosofijos studijas, t. y. įprastai po penkerių metų nuo įstojimo į ordiną, būdamas 23–25 m. amžiaus, – tuomet humanitarinėse klasėse jis dėstydamo 2–3 metus. Abiem aptartais atvejais, nepriklausomai nuo vienuolinės formacijos etapo, rečiausiai buvo dėstomas retorikos kursas (jį dėstydamo tėvai jėzuitai).

Nors dažniausiai jėzuitai savo vienuolinės formacijos etapus įveikdavo nuosekliai, pedagoginis darbas kolegijose būdavo pavyzdinčiai sustyguotas, o mokymo procesas vykdavo sklandžiai ir be pertrūkių, vis dėlto pasitaikydavo tokių atvejų, jog, pritrūkus personalo, jėzuitui tekdavo sustabdyti savo studijas ir išvykti dėstyti, kaip kad nutiko Juozapui Orvydui³⁶ (Josephus Orwid): jis, Vilniaus akademijoje baigęs pirmuosius teologijos metus, 1741 m. išvyko mokytojauti į Pašiaušę ir Kražius, ten dėstė gramatiką ir sintaksę, o 1743 m. Polocke vėl tęsė teologijos studijas.

Tiesa, kalbant apie Kražių, kaip mažesnę, kolegiją, kartais čia pritrūkdavo ne tik reikalingo pedagoginio personalo, tačiau ir kitas pareigas vykdančiųjų, mat būdavo atvejų, kai po noviciato čia atsiųsti jėzuitai ne mokytojaudavo (kaip būdavo įprasta), o dirbdavo kitus, tuo metu būtinesnius darbus, pavyzdžiui, Laurynas Kovalskis³⁷ (Laurentius Kowalski) po noviciato (1659) atvyko

³⁶ P. R. kartoteka.

³⁷ P. R. kartoteka.

į Kražius ir, prieš pradėdamas 1661–1662 m. m. čia dėstyti gramatiką, dvejus metus (1659–1661) buvo Kražių kolegijos žemės valdų prokuratoriumi – šiuo atveju aptariamajam vienuolinės formacijos etapui įprastai nebūdingas veiklos pokytis byloja apie išaugusį kitokio, šįsyk – administracinio – darbo poreikį, susijusį su kolegijos žemėvaldos (pagrindinio pajamų, skirtų bendruomenės nariams išlaikyti, šaltinio) plėtra.

Pabaigęs pedagoginę praktiką, priklausomai nuo to, kada ji buvo pradėta, jėzuitas galėjo studijuoti filosofiją ar teologiją, tačiau čia matome skirtingus gyvenimo scenarijus: vieni tęsdavo studijas ir pedagoginę veiklą, kiti, įveikę tik 1–2 studijų metus, pereidavo klausyti minėto kazuistikos (praktinės teologijos) kurso, o treči iškart imdavo klausytis kazuistikos kurso ir vėliau dirbdavo sielovados darbininkais. Paminėtais dviem paskutiniais atvejais pedagoginė jėzuito veikla baigdavosi su praktikos atlikimu ir tuomet jėzuitas eidavo su mokslu nesusijusias pareigas.

KRAŽIŲ KOLEGIJOS MOKYTOJŲ PERSONALO SKAIČIAUS DINAMIKA 1616–1773 M.³⁸

Kaip jau minėta, 1616 m. kolegijoje atsirado pirmasis (ir vienintelis tais metais) lektorius Kochas, o nuo 1617 m. iki 1634 m. kasmet kolegijoje dėstydavo po 2 magistrus³⁹. Nuo 1635 m. iki pat XVII a. 8 deš. magistrų skaičius kolegijoje buvo nepastovus, jis svyruodavo nuo 1 iki 5, kai kada kolegijoje nebūdavo nė vieno pedagoginę praktiką atliekančio scholastiko – dėl to, jog ir pats mokymo procesas Kražiuose tuo metu nebuvo iki galo nusistovėjęs. Tačiau ilgainiui (iki pat 1766 m.) kolegijoje nusistovėjo tvarka, jog čia praktiką atlikdavo 3–4 magistrai, kiekvienas atskirai dėstydavo infimos, gramatikos, sintaksės, poetikos kursus. Tais metais, kai magistrų būdavo 3, vieną iš minėtų kursų dėstydavo kuris nors tėvas arba magistrui tekdavo dėstyti dvi disciplinas. 1763–1773 m. magistrų skaičius išaugo iki 6 – tuomet jie dėstė ne tik įprastus magistrams kursus, tačiau ir retoriką, kolegijoje veikė dvi infimos klasės.

³⁸ Šiame poskyryje, pateikiant kolegijos mokytojų skaičiaus kaitą, remtasi trumpaisiais katalogais.

³⁹ 1618–1619, 1622–1623 m. m. duomenų trūksta, o 1629–1630 m. m. dėstė 3 magistrai.

1633 m. šalia kitų pareigų pradėjo dėstyti ir tėvai jėzuitai: tais metais kolegijoje pradėjus dėstyti kazuistikos kursą, jį dėstė tėvas Kirstenas, taip pat tėvas Kasparas Olšinskis (Casparus Olszynski) pradėjo dėstyti Šv. Raštą. Priešingai nei magistras, tėvai dėstydamo tiek mokiniams, tiek patiems jėzuitų studentams. Dažniausiai, kaip matyti iš Kražių kolegijos trumpųjų katalogų, kolegijoje dėstydamo 2–3 tėvai (nuolatinis retorikos, kazuistikos, filosofijos kursas). Nuo XVIII a. vid. augant pačių jėzuitų scholastikų skaičiui (nuo įprastų 4–6 iki 9–10) ir vykstant mokymo sistemos reformai dėstytojų tėvų skaičius išaugo iki 4. Remiantis trumpųjų katalogų duomenimis, vidutiniškai Kražių kolegijoje gyvendavo 25–30 jėzuitų, taigi apibendrinant galima teigti, jog maždaug kas penktas Kražiuose gyvenęs jėzuitas dirbo pedagoginį darbą.

Gyventojų skaičius kolegijoje per visus jos veikimo metus nuolat svyravo, kai kada ir gan stipriai – tokias tendencijas pažymėdavo ir patys jėzuitai. Aki-vaizdu, jog kolegijoje dirbusių mokytojų skaičius tiesiogiai susijęs su bendra kolegijos gyventojų skaičiaus kaita – kolegijos mokymo programai pasipildžius prieš tai aptartomis naujomis disciplinomis, padaugėjęs mokinių, pačių jėzuitų studentų, magistrų bei profesorių taip pat padaugėja. Kolegiją ištikus įvairioms negandoms, sumažėdavo gyventojų – taip pat ir mokytojų. Pavyzdžiui, 1656 m. Kražių kolegijos metiniame laiške⁴⁰ aprašoma, jog vykstant karui su Maskva ir Švedija buvo sustabdyta mokyklos veikla, iš kolegijos ir jos valdinių atimta 70.000 auksinų, o šventenybes teko slėpti. Šį įvykį užfiksavo ir Motiejus Valančius, vienas pirmųjų aprašęs Kražių kolegijos įkūrimą bei veiklą: „1656 metais švedai su savo vadovu generolu De la Garda įsibrovė į Žemaičių žemę, atbruzdėjo ir į Kražius. Čia atrado būrį vaikų tebesimokant; ne vien juos išgainiojo, bet ir mokytojus išblaškė ir knygas mokslinychios išnešiojo. Nuo to laiko nebebuvo Kražiuose mokslinychios, iki kol lenkai su švedais nesusitaikė ir kariauti neliovė“⁴¹ – kadangi aptariamųjų metų trumpasis katalogas, leidžiantis aptarti kolegijos bendruomenės sudėtį, nėra išlikęs, minėtieji įrašai yra vieninteliai šaltiniai, suteikiantys žinių apie tuometę kolegijos ir jos mokytojų padėtį, tiesa, 1657 m. kolegijoje jau vėl gyveno 8 jėzuitai. 1710 m.

⁴⁰ *Annuae litterae*, 1656. *Litterae annuae Collegii Crosensis Societatis Iesu* [fotokopijos iš ARSI], Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Retų knygų ir rankraščių skyrius, F. 29, b. 1447 (1634–1710 m. metiniai laiškai).

⁴¹ Motiejus Valančius, „Žemaičių vyskupystė“, in: *Raštai*, t. 2, parengė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 1972, p. 238–239.

maras taip pat paveikė Kražių mokytojų bendruomenę, mat tuo metu jėzuitų Kražiuose sumažėjo bemaž perpus (nuo 32 iki 18 asmenų) – 14 jėzuitų mirė, kolegijoje nebeliko scholastikų, taigi ir jų mokytojų, sumažėjo magistrų.

KOLEGIJOS MOKYTOJŲ PERSONALINĖ STRUKTŪRA IR TOLIMESNĖS VIENUOLINĖS FORMACIJOS BRUOŽAI

1616–1773 m. Kražių kolegijoje dirbo 454 mokytojai⁴². Didžioji dalis (apie 2/3) ši skaičių sudarančių jėzuitų Kražiuose atliko savo pedagoginę praktiką, t. y. dėstė pradiniam savo vienuolinės formacijos etape: arba čia atvyko vieniems dvejiems metams dėstyti po noviciato, arba jau vėliau, po filosofijos studijų, ir paskui čia nebegrižo. Likęs trečdalis vėliau, gavę kunigystės šventimus, grįžo į Kražius dirbti pedagoginio darbo, t. y. dėstyti retorikos bei kursų jėzuitų scholastikams, ir / arba dirbti kito, tuo metu kolegijos bendruomenei reikalingo darbo. 18 iš visų kadaise Kražiuose mokytojavusių jėzuitų čia vėliau grįžo kaip kolegijos rektoriai.

Kaip jau buvo minėta, iškart baigus noviciatą (ne vėliau) buvo visiškai įprasta praktika dažniausiai metus (retais atvejais – ir dvejus) pagilinti retorikos žinias. Per visą kolegijos veiklos laikotarpį būsimų jos mokytojų gretose tokių buvo daugiau nei penktadalis (101 iš 454 mokytojų).

Bemaž pusė buvusių Kražių kolegijos mokytojų savo vienuolinės formacijos kelyje buvo atlikę terciatą⁴³. Jų biografijose užfiksuotas terciato atlikimo metas suponuoja mintį, jog ne tik Kražiuose gyvenusiems, tačiau ir kitiems visos provincijos jėzuitams kai kurių vienuolinės formacijos etapų įveikimą pakoreguodavo provincijos poreikiai: terciato atlikimo metas, palyginti su studijomis, pedagogine praktika, buvo mažiausiai apibrėžtas laike ir jėzuito formacijos kelyje, mat mažajai daliai asmenų pavykdavo jį atlikti, kaip formaliai derėtų, iškart po teologijos studijų – iki to dažniausiai įsiterpdavo kažkoks kitas darbas. Kražių mokytojų biografijos byloja, jog dažniausiai jėzuitai terciatą atlikdavo gavę kunigo šventimus, padėstę retorikos kursą bei dažniau-

⁴² Kražiuose mokytojavusių asmenų sąrašas sudarytas pagal *Catalogi breves*, jų biografijos – iš P. R. kartotekos ir *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*.

⁴³ Terciatas – laikotarpis, kai prieš duodami galutinius įžadus tėvai vienus metus gilindavosi į jėzuitišką dvasingumą, atlikdavo 30 dienų trukdavusias dvasines pratybas.

siai dar porą metų pasidarbavę įvairiose pareigose. Kražių kolegijos mokytojai, taip pat kaip ir visi kiti Lietuvos jėzuitų provincijos jėzuitai, terciatą atlikdavo Nesvyžiaus, o nuo XVIII a. pr. – Vilniaus terciato namuose.

Maždaug kas penktas (81) kadaise Kražiuose dėstęs jėzuitas vėliau davė keturis iškilmingus įžadus (tris bendrus – neturto, skaistumo, klusnumo ir ketvirtą – ypatingo klusnumo Šv. Tėvui) ir tapo profesu. Kaip matyti iš tolesnio jų gyvenimo kelio, dažnai šiems jėzuitams, kaip dvasiškai ir intelektualiai brandiems dvasiškiams, atitekdavo svarbios pareigos vienuolijoje (rektorius, provincijos prokuratorius, provincijolo).

Nedidelei daliai buvusių kolegijos mokytojų gauti kunigystės šventimus ir toliau darbuotis jėzuitų gretose sutrukdė ankstyva (iki 30 m.) mirtis. Aptariamojoje 454 asmenų grupėje tokių žmonių nebuvo daug – apie 10% visų kolegijoje dėščiusių asmenų (43).

Kadangi po noviciato duodami amžini paprastieji įžadai neįpareigoja asmens visam laikui susisieti su jėzuitų ordinu, yra galimybė ordino narį atleisti. Jėzuitų, dėščiusių Kražiuose, gretose tokių asmenų buvo 29, t. y. beveik 6%. Atleidimo ar savanoriško pasitraukimo priežasčių mes nežinome. Didžioji dalis pasitraukusiųjų iš ordino tą padarė ankstyvame vienuolinės formacijos etape, neilgai trukus po noviciato, atlikę pedagoginę praktiką ir šiek tiek pastudijavę kazuistiką ar filosofiją kaip, pavyzdžiui, Albertas Branickis (Albertus Branicki), kuris išstojo po 9 metų nuo įstojimo (po pirmųjų kazuistikos studijų metų). Kitų kelias pasitraukimo link būdavo painesnis, ne toks greitas ir užtikrintas: Jurgis Šulcas (Georgius Sczultz), 1658 m. baigęs pirmą teologijos kursą, nebetęsė studijų, Kražiuose dėstė sintaksę, darbavosi kaip misionierius, pamokslininkas ir kt. ir iš ordino išstojo tik praėjus 23 metams nuo įstojimo į Vilniaus noviciatą. Tomo Platušo (Thomas Platuś), kuris po noviciato 1729–1730 m. Kražiuose dėstė poetiką, ir Dominyko Kosakovskio⁴⁴ (Dominicus Kossakowski), 1708–1710 m. kolegijoje dėščiusio infimos kursą, biografijos išskirtinės tuo, jog jie vieninteliai Kražiuose mokytojavusių jėzuitų gretose buvo atleisti iš ordino (Platušas – „dėl karšto būdo“), tačiau ordino generalinio vyresniojo buvo vėl priimti atgal, turėjo vėl stoti į noviciatą ir studijuoti, galiausiai Platušas visą likusį gyvenimą praleido misijose, o Kosakovskis daugiausia dirbo operarijumi (teikė sakramentus, sakė pamokslus).

⁴⁴ Iš ordino atleistų jėzuitų biografijos – iš P. R. kartotekos.

Daugiau nei pusė Kražiuose mokytojavusių jėzuitų buvo lietuvių kilmės⁴⁵ (~58%). Kita žymesnė dalis, apie penktadalis visų mokytojų, buvo kilę iš Prūsijos, apie 10% – rusėnai. Taip pat kolegijoje yra dėstę keli vengrų, anglų, čekų kilmės tėvai, taip pat jėzuitai iš Livonijos, Kuršo. Kadangi ne kiekvieno jėzuito biografijoje yra įrašas apie jo kilmę, aptarti duomenys nėra visiškai tikslūs, tačiau, nepaisant kelių procentų paklaidos, vis vien matyti ryški tendencija – Kražių kolegija buvo labai lietuviška. Šie skaičiai leidžia pritarti istoriografijoje vyraujančiai tezei, jog nemažą Kražių jėzuitų bendruomenės dalį sudarydavo lietuviai⁴⁶. Apibendrinant duomenis galima sakyti, jog lietuvių kilmės jėzuitų Kražiuose būta daugiau nei Vilniaus akademijoje, Kražiuose jie sudarė apie 40–50% (panaši situacija buvo ir Pašiaušės kolegijoje, mat, kaip bus aptariama toliau, didelė dalis Kražių jėzuitų vykdavo darbuotis į Pašiaušę), o Vilniuje – apie 30–40% visos bendruomenės⁴⁷.

Kolegijos lietuviškumas atsispindi ir pamokslavimo darbe. Jėzuitai pamokslavimui skyrė daug dėmesio – jiems tai buvo viena svarbiausių apaštalavimo formų. Pamokslininkai privalėjo būti susipažinę su pagrindiniais klasikinių autorių darbais, Šv. Raštu ir kitais svarbiais tekstais⁴⁸. 1645 m. kolegijoje atsirado pirmasis pamokslininkas lietuvių kalba (greta pamokslininko lenkų kalba)⁴⁹, o 1672 m. Lietuvos jėzuitų provincijolo Vladislovo Rudzinskio memoriale nurodoma, jog „Kražiuose po pirmųjų mišių turi būti sakomas pamokslas žemaitiškai, o per sumą – lenkiškai“⁵⁰. Remiantis Zenono Ivinskio straipsniu „Lietuvių kalba viešajame XVI–XVII a. gyvenime: žiupsnelis me-

⁴⁵ Kartotekoje ties jėzuito gimimo data nurodoma arba lietuvių, arba žemaičio kilmė. Kadangi šie įvardinimai nėra nurodomi nuosekliai, tai kaip lietuvių kilmės jėzuitai nurodomi tiek lietuviai, tiek žemaičiai.

⁴⁶ Eugenija Ulčainaitė, „Jėzuitai ir provincijos kultūra“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 30, Vilnius: Lietuvos katalikų mokslo akademijos leidykla, 2007, p. 52; Zenonas Ivinskis, „Lietuvių kalba viešajame XVI–XVII a. gyvenime: žiupsnelis medžiagos iš Romos archyvų“, in: *Aidai*, 1953, Nr. 8, p. 360–368.

⁴⁷ Ludwik Piechnik, *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655*, p. 210.

⁴⁸ Viktorija Vaitkevičiūtė, „Jėzuitai pamokslininkai: tarp įmantrumo ir klasikos“, in: *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, sudarė Neringa Markauskaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012, p. 73.

⁴⁹ *Catalogi breves*, 1645.

⁵⁰ *Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*, p. 236.

džiagos iš Romos archyvų⁵¹ bei trumpaisiais katalogais, matome, jog pradinio laikotarpiu Kražių kolegijoje pamokslininkų lietuvių kalba būta su pertrūkiais, tačiau netrukus ši pareigybė tapo nuolatinė ir išliko iki pat kolegijos uždarymo. 1645–1741 m. kolegijoje buvo 1 (išskyrus 1729–1731 m., kai kelerius metus buvo 2), o 1742–1773 m. – 2 pamokslininkai (sekmadienių ir šventadienių) lietuvių kalba. Lietuvių kalbai vis sparčiau traukiantis, šis faktas gan iškalbingas – maždaug nuo XVIII a. vid. lietuvių kalbos vartojimas Žemaitijoje tik intensyvėja, taip pat ir ją suprantantieji sudarė didelę visuomenės dalį. Tuo tarpu Vilniaus akademijoje jau 1639 m. nurodoma, jog asmenys, reiškiantys „nacionalinius jausmus kalboms, pažeidžiančioms brolišką meilę ir dvasios vienybę“, bus griežtai baudžiami, kad tai būtų įspėjimas ir kitiems⁵², lotynų kalbos dominavimas akademijoje kiek pristabdė lenkų kalbos išsigalėjimą, tačiau ilgainiui ji vis labiau skverbėsi išstumdama lietuvių kalbą. Tuo tarpu Pašiaušėje, kaip ir Kražiuose, lietuviškumas greičiausiai buvo palaikomas stipriau: nors mokytasi lotynų ir lenkų kalbomis, bažnyčioje gimtąja kalba buvo giedamas rožinis, taigi mokiniams nebuvo svetima ir lietuvių, tiksliau sakant, žemaičių kalba⁵³.

MOKYTOJŲ ROTACIJA

Nagrinėti Kražių kolegijos trumpieji katalogai bei jėzuitų biografijos patvirtina vyraujančius teiginius apie jėzuitų rotacijos tendencijas⁵⁴. Matyti, jog įprastai tėvai Kražiuose gyvendavo ir darbuodavosi ne ilgiau kaip trejus metus, o magistras dėstydavo maždaug vienus metus, po to išvykdavo toliau studijuoti, tačiau, jei būdavo galimybė, likdavo studijuoti filosofijos ir Kražiuose, taip čia įsikurdami išskirtinai ilgam, pavyzdžiui, Jokūbas Gralevskis⁵⁵ (Jacobus Gralewski) dvejus metus (1674–1676) dėstė infimos klasėje, po to trejus metus

⁵¹ Zenonas Ivinskis, *op. cit.*, p. 360–368.

⁵² *Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*, p. 229.

⁵³ Paulius Rabikauskas, „18-ojo amžiaus Lietuvos bruožai“, in: *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 367.

⁵⁴ Włodzimierz Lawsuk, *Jezuici w Grodnie 1622–1700: ludzie i dzieje kolegium*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2013, p. 63.

⁵⁵ P. R. kartoteka.

pats studijavo filosofiją ir, prieš išvykdamas į Naugarduką, 1679–1670 m. m. dėstė poetiką, taigi iš viso Kražiuose gyveno šešerius metus. Kartais, be įprastai 1–2 metus trukdavirusio dėstymo, scholastikas dar metams likdavo Kražiuose išklaudyti retorikos kurso.

Kai kada aplinkybės lemdavo ir ilgesnius gyvenimo Kražiuose laikotarpius per visą jėzuito gyvenimą: štai Mykolas Beržanskis⁵⁶ (Michael Beržanski) 1711–1712 ir 1717–1718 m. m. Kražiuose dėstė gramatiką, poetiką ir sintaksę, pabaigęs teologijos studijas Vilniuje, grįžo į Kražius ir čia toliau gyveno bei dėstė dar penkerius metus. Nors vieni jėzuitai, Kražiuose pabuvę metus kitus, niekada nebegrįždavo, kiti kartą ar net daugiau vėl čia atvykdavo kaip, pavyzdžiui, tėvas Baltramiejus Rymidis⁵⁷ (Bartholomaeus Rymidz), 1720–1722 m. dėstęs Kražiuose poetiką, čia sugrįžo daugiausia kartų – dar tris: pirmą sykį kaip retorikos dėstytojas, pamokslininkas, nuodėmklausys, vėliau – jau kaip rektorius ir dar metams – kaip namų dvasios tėvas bei dvasinių paraginimų sakytojas. Vis dėlto tokie ir panašūs atvejai, kalbant apie ilgesnį apsisostojimą Kražiuose, minėtini labiau kaip išimtiniai mobilaus jėzuito gyvenimo modelyje.

Išskirtinė kolegijos mokytojų veiklos bei jų rotacijos tendencija – glaudi sąsaja su mažesne ir nedaug nuo Kražių nutolusia (apie 50 km) Pašiaušės kolegija. Pastebėta, jog po jos įsteigimo 1654 m. bene kas dešimtas jėzuitas, metus ar dvejus pamokytojaves, iš Kražių toliau būdavo siunčiamas mokytojauti tiesiai į Pašiaušę arba atvirkščiai. Dar didesnė dalis jėzuitų šiomis tiesioginėmis kryptimis buvo siunčiami vėliau, t. y. po pedagoginės praktikos, tiesa, dažniau jau dirbti administracinių darbų negu dėstyti, mat Pašiaušės kolegija buvo mažesnė ir neturtingesnė už Kražių. Pastebėtina, jog iš Kražių mokytojai vykdavo ir į Kauno kolegiją, nors ir gerokai mažesniu mastu. Jėzuitų rotacija, gyvenamosios vietos kaita būdavo labai intensyvi, taigi toks dėsninumas leidžia kalbėti apie tam tikrą tame pačiame regione veikusių kolegijų bendradarbiavimą, kurį nulėmė nedidelis atstumas, regiono lietuviškumas ir kalbos barjero nebuvimas, įgalinantis jėzuitus priartėti prie vietos visuomenės, ir sklandžiai vykusi trūkstamo personalo rotacija.

---

⁵⁶ P. R. kartoteka.

⁵⁷ P. R. kartoteka.

Po teologijos studijų ir kunigystės šventimų, būdami maždaug 30 metų, tėvai imdavo dėstyti retoriką (tiesa, ne kiekvienas teologijos absolventas gaudavo padėstyti šį kursą – esant mažesniai retorikos profesorių poreikiui, kai kurie tėvai galėdavo tęsti savo vienuolinę formaciją, dirbti kitus darbus), vėliau – filosofiją, praktinę teologiją, taigi yra akivaizdu, jog skirtingos disciplinos reikalavo skirtingo pasirengimo bei statuso. Tačiau pastebėtina, kad įprastai pedagoginėje veikloje perėjimas nuo humanitarinių klasių iki filosofijos, teologijos kursų dėstyti būdavo laipsniškas, per visą gyvenimą jėzuitas dėstydavo bent jau 3–4 disciplinas, kiti – visose 5 humanitarinėse klasėse, o vėliau – dar ir kursus jėzuitų scholastikams, t. y. apie 8 skirtingas disciplinas (5 klasės, filosofija, teologija, neretai ir kuri nors iš kalbų).

Tiesa, būta ir pastovesnės specializacijos, pavyzdžiui, kai tėvai dėstydavo beveik vien tas pačias disciplinas: tėvas Paulius Berentas⁵⁸ (Paulus Berent), kuris, kaip nurodoma, „išmanė vokiečių, hebrajų, graikų ir lenkų kalbas“, po filosofijos studijų įvairiose kolegijose (taip pat ir Kražiuose 1694–1695 m. m.) dėstė graikų k., o vėliau taip pat nuosekliai ne vienus metus dirbo pamokslininku; taip pat tėvas Maksimas Voicechovickis (Maximus Woyciechowiczki), biografijoje apibūdintas kaip graikų kalbos žinovas, daug metų įvairiose kolegijose (taip pat ir Kražiuose 1658–1659 m. m.) dėstė vien graikų k. Neįprastu pastovumu, tiesa, ne mokytojavimo sferoje, pasižymėjo ir jau minėtas tėvas Kovalskis, kuris visą laiką gyvendamas Vilniaus profesų namuose dirbo muzikos prefektu, taigi rūpinosi muzikantų bursa bei muzika Šv. Kazimiero bažnyčioje. Būdamas menų magistras, tėvas visą savo gyvenimą bei gabumus paskyrė vienai veiklos sričiai (šiuo atveju – muzikai), taigi akivaizdu, jog individualūs gabumai (tokie kaip meniniai gebėjimai ar jau aptartas kalbų išmanymas) taip pat nulemdavo jėzuito veiklos lauką.

Nors iki šiol buvo aptarti keli būdingiausi jėzuito pedagoginės veiklos modeliai, kai kada matyti, jog kai kurių asmenų dėstyti praktika neatitinka anksčiau įvardintos tvarkos. Kražių kolegijoje mokytojavusių jėzuitų biografijose užfiksuotos išskirtinės dėstyti aplinkybės atskleidžia, jog atsižvelgiant į provincijos poreikius bei kiekvieno jėzuito gabumus nusistovėjusi tvarka

⁵⁸ Visų toliau šiame poskyryje minimų asmenų biografiniai duomenys – iš P. R. kartotekos.

būdavo pakoreguojama: pavyzdžiui, skirtingais laikotarpiais Kražiuose dėstę Antanas Daniševskis (Antonius Daniszewski), Antanas Monkevičius (Antonius Monkiewicz), Kristoforas Druvas (Christophorus Druw) Vilniaus akademijoje dėstė lotynų, graikų k., Jonas Veigneris (Joannes Weygner) – hebrajų k., Pranciškus Paprockis (Franciscus Paprocki) – istoriją ir geografiją ir tuo pačiu metu čia studijavo teologiją, kai įprastai iš biografijų matyti, jog teologijos studentai visus ketverius studijų metus nedėsto nieko.

Analizuojant Kražių kolegijoje mokytojavusių jėzuitų biografijas galima pastebėti, kad kai kurie asmenys, įvertinus jų gabumus, būdavo siunčiami darbuotis į Romą. Čia galime paminėti tėvą Aleksandrą Morikonį (Alexander Morikoni), Kražiuose 1705–1706 m. m. dėsciusį gramatiką. Sėkmingai pabaigęs teologijos studijas, jau gana greitai (po 3 metų) Polocko kolegijoje jis ėmė dėstyti filosofijos kursą, nors įprastai kiti, net ir turintys kunigo šventimus, tokį kursą pradeda dėstyti vėliau. Manytina, jog išskirtiniai gabumai tėvą Morikonį vėliau šešeriams metams nuvedė į „amžinąjį miestą“, kur jis tarnavo kaip nuodėmklausys (1723–1729). Grįžęs bemaž 30 metų (su nedideliais pertrūkiais) iki pat mirties 1751 m. užėmė išskirtinai aukštas pareigas – buvo Vilniaus akademijos vicerektoriumi (1730–1731), Nesvyžiaus kolegijos rektoriumi (1731–1732), Vilniaus noviciato rektoriumi (1735–1740), Varšuvos profesų namų prepozitu (1740–1743), Polocko kolegijos rektoriumi (1743–1746), terciato namų Vilniuje rektoriumi (1746–1750). Kitas jėzuitas, tėvas Boguslovas Gizbertas (Boguslaus Gizbert), Kražiuose 1707–1710 m. dėstęs gramatiką, poetiką, sintaksę bei graikų k. jėzuitų scholastikams, buvęs Varšuvos profesų namų nuodėmklausys, teologijos profesorius, 1726–1730 m. dirbo Romoje kaip provincijos bylų prokuratorius, rūpinęsis nuosavybės reikalais, bylų vedimu.

Kai kurie kadaise Kražiuose mokytojavę jėzuitai vėliau darbuodavosi didikų dvaruose, pavyzdžiui, tėvas Andriejus Narevičius (Andreas Narewicz), kuris ganėtinai ilgai dirbo beveik vien pedagoginį darbą (įvairiose vietose dėstė tiek humanitarinius kursus, tiek filosofiją) ir buvo dvasinių paraginimų sakytojas, namų dvasios tėvas, 1700 m. tapo ilgamečiu kunigaikščio, LDK didžiojo etmono, Vilniaus vaivados Mykolo Servacijaus Višnioveckio palydovu, misionieriumi jo dvare, su kuriuo kartu netgi buvo pagrobtas ir išvežtas į Maskvą 1709–1711 m. Įdomu ir tai, jog net ir didžiausių perversmų metu jėzuitai buvo greta aukščiausių valstybės asmenų, be to, čia paminėtas laikotarpis išsiskiria ir tuo, jog yra

svarbus ne tik valstybės, tačiau ir pačio ordino istorijai. Kaip žinia, 1773 m. buvo panaikintas jėzuitų ordinas, tačiau tėvas Tadas Jurevičius (Thaddaeus Jurewicz), 1766–1768 m. Kražiuose dėstęs retoriką ir istoriją, 1797–1798 m. buvo paskutiniojo ATR valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio nuodėmklausys, iki pat šio mirties gyvenęs kartu Rusijoje, Petrapilyje, kur S. A. Poniatovskis buvo išvežtas ir apgyvendintas kaip „garbės kalinys“.

Tarp visų Kražiuose mokytojavusių jėzuitų biografijų skleidžiasi ir individualūs asmenybių portretai. Čia galime plačiau pažvelgti į tėvo Konrado Terpilovskio (Conradus Terpilowski) gyvenimą. Kitaip nei dauguma, tėvas Terpilovskis iškart po noviciato pradėjo Kražiuose dėstyti gramatiką bei graikų kalbą patiems jėzuitų scholastikams (kurie, beje, greičiausiai buvo ne ką vyresni už patį dėstytoją). Dar kelerius metus praleidęs Kražiuose ir pats išklaušęs tolesnį filosofijos kursą, o vėliau ir teologiją Varšuvoje, tėvas Terpilovskis netrukus jau dėstė filosofiją, matematiką bei hebrajų kalbą Vilniuje. Ne tik šio asmens gabumą, imlumą mokslui, tačiau ir žingeidumą bei drąsą parodo faktas, jog porą metų padėstęs, tėvas Terpilovskis kreipėsi į jėzuitų generalinį vyresnįjį, prašydamas leisti jam vykti į misiją Kinijoje – ir iš tiesų porai metų (1688–1690) jis Vilnių iškeitė į tolimąją Kiniją.

JĖZUITŲ GYVENIMAS PO JĖZAUS DRAUGIJOS PANAIKINIMO

1773-aisiais, paskutiniaisiais Kražių jėzuitų kolegijos veiklos metais, kolegijoje gyveno 45 asmenys (įskaitant Varnių ir Tilžės misijose buvusius jėzuitus): 17 tėvų, 12 brolių, 6 magistrai ir 10 scholastikų⁵⁹. Panaikinus kolegiją, ji buvo pertvarkyta į apygardinę mokyklą, pavaldžią Lietuvos vyriausiajai mokyklai (Vilniaus universitetui), o buvusių kolegijos mokytojų gyvenimai keitėsi ir klostėsi įvairiai⁶⁰. Liudvikas Kovzanas (Ludovicus Kowzan), paskutiniaisiais metais Kražiuose dėstęs filosofiją, 1775–1792 m. buvo Kretingos paapygardinės mokyklos prorektoriumi, Jokūbas Kolnickis (Jacobus Kolnicki) 1786–1794 m. – Volkovysko paapygardinės mokyklos prorektoriumi. Dalis jų tęsė pedagoginį darbą: Lietuvos vyriausioje mokykloje Vilniuje Kazimieras

⁵⁹ *Catalogi breves*, 1773.

⁶⁰ Informacija apie asmenis, minimus šiame poskyryje – iš P. R. kartotekos ir *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*.

Ragauskas (Casimirus Rogowski), 1761–1764 m. Kražiuose dėstęs filosofiją, 1773–1804 m. dėstė graikų ir lotynų k., filosofiją, taip pat kartu darbavosi ir Pranciškus Skaržinskis (Franciscus Skarzynski), 1767–1770 m. Kražiuose dėstęs aukštesniosios infimos kursą, bei Dionizas Bielskis (Dionysius Bielski), 1769–1770 m. Kražiuose dėstęs retoriką, o Rapolas Litvinskis (Raphael Litwinski), 1771–1772 m. Kražių kolegijoje dėstęs retoriką, 1792–1799 m. buvo Lietuvos vyriausiosios mokyklos bibliotekos vedėju. Kai kurie buvę mokytojai jėzuitai išvyko svetur: Jokūbas Augaras (Jacobus Augar) su Jonu Zakševskiu (Joannes Zakrzewski) tęsė darbus Ilūkstėje (Augaras dėstė geometriją, o Zakševskis tapo mokyklos prorektoriumi). Kiprijonas Odinecas (Cyprianus Odyneć) tapo Polocko vyskupu sufraganu, o Mykolas Ratomskis (Michael Ratomski), kaip nurodoma jo biografijoje, po ordino panaikinimo ėmėsi į lenkų kalbą versti kito jėzuito, Alberto Kojalavičiaus, *Lietuvos istoriją*.

Iš atliktos Kražiuose mokytojavusių jėzuitų biografijų analizės galima padaryti kelis apibendrinamuosius pastebėjimus. Nors mokymo programa kolegijoje atitiko bendrąjį standartą, vis dėlto skyrėsi nuo kitų jėzuitų mokyklų: kolegijoje buvo dėstoma visose 5 humanitarinėse klasėse, priešingai nei jėzuitų ir mokinių mažiau turėjusioje Pašiaušės kolegijoje, tačiau koleginio mokymo programa nebuvo taip išplėtotą kaip Vilniuje, pačių jėzuitų scholastikų Kražiuose mokėsi mažiau nei kitur. XVIII a. vid. reformos taip pat vyko lėčiau ir menkesniu mastu nei Vilniaus akademijoje. Nors nėra išlikusių beveik jokių duomenų apie Kražių kolegijos mokinius, iš to, kad nuolat buvo dėstomi visų penkių koleginio ugdymo klasių kursai, galima numanyti buvus nuolatinis mokytojų Kražiuose poreikį (4 iš 5 klasių dėstydamo magistrai, dėl to didesnę visų mokytojų dalį sudarė jėzuitai, atlikdavę pedagoginę praktiką). Tačiau kalbant apie pačių jėzuitų studijas, nedidelis, vis kitęscholastikų skaičius byloja apie tai, jog tam tikrų, patiems jėzuitų scholastikams reikalingų kursų dėstymas vyko gana siauram studentų ratui, taip pat ir tėvų, dėščiusių filosofiją, kazuistiką, reikėjo mažiau.

Išanalizavus duomenis apie vienos, nors ir ne pačios didžiausios, jėzuitų kolegijos mokytojų personalą, ima skleistis dvejopas vaizdas. Viena vertus, ryškėja tam tikrų vienuolinės formacijos etapų (šio straipsnio atveju – pedagoginės praktikos) įveikimo seka, tendencijos, bendrieji bruožai. Kita vertus – matyti būtent Kražių kolegijos bendruomenei ir jos veiklai būdingas tam

tikras savitumas, regiono nulemtos ypatybės, tokios kaip glaudžios sąsajos su netoliese veikusia Pašiaušės kolegija bei mokytojų bendruomenės homogeniškumas tautiniu pagrindu.

Kintantys pedagoginio personalo poreikiai įvairiose vietovėse koreguodavo Kražiuose mokytojavusių jėzuitų gyvenimo ir vienuolinės formacijos etapų įveikimo planus, tačiau visiškai natūralu ir tai, jog kiekvienam susiklostydavo skirtingas veiklos laukas, nulemtas ne tik provincijos poreikių, tačiau ir individualių savybių, gabumų.

ŠALTINIAI

Catalogi breves [fotokopijos iš ARSI – Archivum Romanum Societatis Iesu], Vilniaus jėzuitų namų archyvas, Pauliaus Rabikausko fondas (1609/1610–1754/1755 m. katalogai); Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Retų spaudinių skyrius (1751/1752–1754/1755, 1756/1757, 1770/1771, 1773/1774 m. katalogai); Liudo Jovaišos asmeninis archyvas [fotokopijos iš ARSI] (1763/1764, 1766/1767, 1769/1770, 1771/1772 m. katalogai); Vilniaus universiteto biblioteka, Retų spaudinių skyrius (1768/1769, 1772/1773 m. katalogai).

Lietuvos jėzuitų provincijos personalijų kartoteka, Vilniaus jėzuitų namų archyvas, Pauliaus Rabikausko fondas.

Litterae annuae Collegii Crosensis Societatis Iesu [fotokopijos iš ARSI], Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Retų knygų ir rankraščių skyrius, F. 29, b. 1447 (1634–1710 m. metiniai laišakai).

Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai, sudarė Eugenija Ulčinaitė ir Algirdas Šidlauskas, Vilnius: Mokslas, 1987.

LITERATŪRA

BUMBLAUSKAS ALFREDAS [et al.], *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*: kolektyvinė monografija, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012.

BUTVILAITĖ RASA, „Architektūros mokymas Kražiuose XVII–XIX a. I pusėje“, in: *Vilniaus dailės akademijos darbai*, t. 36: *Kražiai amžių sandūroje*, sudarė Juozapas Girdzijauskas, Aistė Virbickaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 21–31.

GRZEBIEŃ LUDWIK, *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2004.

IVINSKIS ZENONAS, „Lietuvių kalba viešajame XVI–XVII a. gyvenime: žiupsnelis medžiagos iš Romos archyvų“, in: *Aidai*, 1953, Nr. 8, p. 360–368.

JOVAIŠA LIUDAS, „Ypatingoji provincijolo knyga“ XVII a. pirmosios pusės liudijimas apie Lietuvos jėzuitų studijas ir vienuolinę formaciją“, in: *Ypatingoji provincijolo*

- knyga*, parengė, transliteravo ir iš lotynų k. vertė Irena Katilienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 9–27.
- LAWSZUK WŁODZIMIERZ, *Jezuici w Grodnie 1622–1700: ludzie i dzieje kolegium*, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2013.
- PIECHNIK LUDWIK, *Dzieje Akademii Wileńskiej: Odrodzenie Akademii Wileńskiej, 1730–1773*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1990.
- PIECHNIK LUDWIK, *Dzieje Akademii Wileńskiej: Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655*, Rzym: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1983.
- RABIKAUŠKAS PAULIUS, „Vilniaus akademija“, in: *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 317–334.
- RABIKAUŠKAS PAULIUS, „18-ojo amžiaus Lietuvos bruožai“, in: *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, p. 335–387.
- ULČINAITĖ EUGENIJA, „Jėzuitai ir provincijos kultūra“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 30, Vilnius: Lietuvos katalikų mokslo akademijos leidykla, 2007, p. 43–57.
- VAITKEVIČIŪTĖ VIKTORIJA, „Jėzuitai pamokslininkai: tarp įmantrumo ir klasikos“, in: *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, sudarė Neringa Mar-kauskaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012, p. 73–86.
- VALANČIUS MOTIEJUS, „Žemaičių vyskupystė“, in: *Raštai*, t. 2, parengė Birutė Vana-gienė, Vilnius: Vaga, 1972.

Teachers of the Jesuit College of Kražiai, 1616–1773: Teaching Experience in the Jesuits' Biographies

Summary

The article takes a look at the teaching personnel of the Jesuit College of Kražiai. In the first part, it discusses the curriculum of Kražiai College (existed from 1616 to 1773) and its peculiarities. In the second part, focus is placed on the teaching community of Kražiai College, more precisely, on the teachers' origins, teaching practice, and their further careers. Biographies of the Jesuits reveal that for some of them teaching was just one of many steps in Jesuitical formation, a temporary occupation, while others dedicated their entire life to teaching.

Jesuits were often assigned to teaching positions only after completing the novitiate, that is, two years after joining the Order, and they taught different disciplines. There also existed another model: a Jesuit began lecturing after finishing three years of philosophy studies, that is, five years after joining the Order.

The biographies of the college teachers reveal that, in addition to the fact that Kražiai College followed the general standard, the college and its teaching personnel had some specific features. Based on the Jesuits' biographies, we can also see that some exceptional teaching situations resulted from shortages of teaching personnel, but they also reflected exceptional personal abilities.

KEYWORDS: Jesuits; Kražiai; Samogitia; Jesuit College of Kražiai; Jesuit teaching practice.

Gauta 2017 05 02

Priimta 2017 09 04